

Паламарчук Е.Н.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЦЕРКОВНА КУЛЬТУРА АВСТРИИ И ГЕРМАНИИ XVIII–XIX СТОЛЕТИЙ: СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ

Аннотация

В статье рассматриваются взаимоотношения понятий «религия» и «культура». Установлено содержание понятий «церковная культура» и «церковное искусство». Охарактеризовано церковное искусство Австрии и Германии XVIII–XIX веков. Рассмотрено немецкую мессу как жанр католической богослужебной музыки Австрии второй половины XVIII – начала XIX веков через призму взаимодействий классицистических и романтических стилистических тенденций. Проанализировано творчество известного немецкого поэта-романтика XVIII века Ф.Г.Клопштока. **Ключевые слова:** религия, культура, католическая богослужебная музыка, католическая немецкая месса, классицизм, немецкий романтизм, Фридрих Готтлиб Клопшток.

Palamarchuk K.N.

Kyiv National University named after Taras Shevchenko

CHURCH CULTURE OF AUSTRIA AND GERMANY OF THE XVIII–XIX-th CENTURIES: STYLISTIC TENDENCIES

Summary

This article focuses on the interrelations of notions «religion» and «culture». The idea of the definitions of «church culture» and «church art» is revealed. The characteristics of church art of Austria and Germany of the XVIII–XIXth centuries is given. The German Mass as one of the genres of the Catholic sacred music of the second half of the XVIIIth – the beginning of the XIXth centuries in the light of classicistic and romantic style tendencies is considered. The creativity of the famous German romantic poet of the XVIIIth century Friedrich Gottlieb Klopstock is analyzed. **Keywords:** religion, culture, the Catholic sacred music, Catholicism, German Mass, Classicism, German Romanticism, Friedrich Gottlieb Klopstock.

УДК 002.2:930.2:099.5

УНІКАЛЬНА КНИГА ЗІ СКЛАДУ «КОРОЛІВСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ»

Рабчун О.С.

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського

Розкривається склад бібліотеки останнього польського короля Станіслава Августа Понятовського, відомої як «Регія». Описується примірник книги, котра має власницькі ознаки бібліотеки короля Станіслава Лещинського. Власне сама книга не є бібліографічною рідкістю, але особливою та унікальною її роблять провенієнції, що знаходимо на сторінках описуваного видання. Серед особливостей примірника виокремлюються суперекслібрис, тиснений на оправі видання, власницькі написи на форзаці та сторінках книги, печатки та штампи.

Ключові слова: «Королівська бібліотека», Станіслав Лещинський, видання, примірник, книга.

Постановка проблеми. Останнім часом науковці досить активно досліджують книжкові колекції – бібліотеки, що зберігаються нині у сховищах України, а раніше їх власниками були відомі науковці, громадські діячі або ці книгозбірні були власністю навчальних закладів чи установ. Різними шляхами надходили вони до державних сховищ, але всі нині стали культурним національним надбанням нашої держави.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідженням «Королівської бібліотеки» займалися, переважно, польські дослідники. Зокрема, розкриттям змісту бібліотеки та вивченням її історії були присвячені праці польських дослідниць Х. Ласкажевської [4; 9; 10], А. Дзьонтел [8], У. Пашкевич [7; 11; 12]. Українські науковці також зверталися до аналізу складу та змісту бібліотеки «Регія». Зокрема, С. О. Булатова досліджувала рукописну частину королівської бібліотеки, що нині зберігається у фонді Інститу-

ту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [1; 2].

Спільна робота українських та польських науковців по розкриттю змісту королівської бібліотеки надала змогу також виявити раніше неописаний примірник видання «*Albertus Magnus Philosophie Naturalis Isagoge, siue introductio [n]es, emendate nuper et impresse sum [m]a diligentia. In libros: Phil\sicorum. De celo et mu [n]do; De generatio [n] e. Metheororum. De anima. Aristotelis / Albertus Magnus. – Cracouien [Krakow]: imp. Joannis Haller, 29 IV 1516. – lxxviii [=69], [1] f.; 4'»* [6].

Дослідження приватних книжкових зібрань серед науковців України нині набуває все ширшого розповсюдження. Вивченням особливих бібліотек займаються нині дослідники Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (С. О. Булатова, І. О. Гуржій, Т. Є. Мяскова, О. С. Рабчун, І. О. Ціборовська-Римарович), Харківська державна

наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка (І. Я. Лосієвський), Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (І. К. Журавльова). Наукова бібліотека Одеського Національного Університету імені І. І. Мечникова та Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» у своїх фондах зберігають також особові книжкові колекції. Наприклад, у фонді Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» їх виокремлено понад 60.

Головною метою цієї роботи є введення в науковий обіг окремих примірників видань зі складу колекції «Регія», акцентуємо увагу на тому, що саме по собі видання не є унікальним. Кількість примірників у світі вказує на те, що вважати книгу рідкісною не можна (відомо близько 10 примірників видань, що зберігаються у фондах європейських бібліотек, зокрема, у Амстердамі, Парижі, Мюнхені, Брно, Празі, Стокгольмі, Мадриді). Унікальність примірника полягає в його оправі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У фонді відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій зберігається книжкова колекція «Регія» або «Королівська бібліотека» – бібліотека останнього польського короля Станіслава Августа Понятовського. Свого часу вона була складовою частиною бібліотеки Волинського ліцею. Зберігалася бібліотека у Варшаві під наглядом відомого польського історика, нумізмата та бібліофіла Яна Альбертранді (1731-1808), котрий зробив детальний каталог на Королівську бібліотеку (в 11 томах).

Після смерті короля, бібліотека перейшла у власність до його родичів.

У 1805 р. засновник Кременецької гімназії Тадеуш Чацький купив бібліотеку у племінника колишнього короля, князя Юзефа Понятовського.

У листі від 19 травня 1805 р. до Гуго Коллонтая Т. Чацький писав, що «...для Волинської гімназії купив бібліотеку Королівську, медалі, астрономічну обсерваторію та кабінет природознавства за 15 000 золотих червінців» [3, с. 18].

З Варшави зібрання було перевезено до Кременця, де за ним зберігалася назва «Королівська бібліотека».

Після польського повстання 1832 р. Волинський ліцей було ліквідовано, а бібліотеку, нумізматичний кабінет, колекцію картин, гравюр та скульптур було конфісковано і передано новоствореному імператорському університету св. Володимира в Києві. Рослини з ботанічного саду і наукові прилади теж було перевезено до Києва.

«Королівська бібліотека» зберігалася у складі бібліотеки Університету св. Володимира окремим блоком.

Колекція надійшла до ВБУ у складі фундаментальної бібліотеки Київського університету св. Володимира (1927 р.) [5, с. 115].

Нині Королівська бібліотека – складова частина фонду Відділу бібліотечних «Королівська бібліотека» з універсальним фондом, до складу якого входять видання з усіх галузей знань. Вона зберігає у своєму складі видання XV-XVIII ст. латинською, грецькою, польською, німецькою, італійською, французькою, англійською, чеською мовами, також поодинокі видання російською мовою.

У складі зібрання – література з історії стародавнього світу, загальної історії, історії окремих країн, література з археології, нумізматики, палеографії, сфрагістики, хронології, генеалогії,

геральдики, географії, етнографії, філософії, військової справи, архітектури, ботаніки, хімії, медицини тощо.

У складі «Королівської бібліотеки» зберігаються: цінна колекція Біблій, перші публікації наукових праць вчених стародавнього світу та середньовіччя, численні збірники наукових праць академій наук, наукових товариств та університетів, надруковані в різних країнах Європи.

Книжковий фонд колекції має систематично-порядкове розташування, розподілений по 29 розділах (відділах), що охоплюють всі галузі знань. У кожному відділі окрема нумерація, що починається з № 1, наприклад, «R.V.23a».

Розглянемо безпосередньо видання, на яке звертаємо увагу. Це книга, автором якої був відомий німецький єзуїт, вчений та ерудит Афанасій Кірхер (Кіршер) (1602-1680). Відомо близько 40 опублікованих творів А. Кірхера, зокрема у галузі сходознавства, медицини та геології. Деякі дослідники вважають його засновником єгиптології. Книга, про яку йдеться, – «*Athanasii Kircheri e Soc. Iesu Polygraphia Nova et Vniversalis ex Combinatoria Arte Detecta: Qua Quiuis etiam Linguarum quantumuis imperitus triplici methodo Prima, Vera & reali, sine vlla latentis Arcani suspicione, manifesti; Secunda, per Technologiam quandam artificiosi dispositam; Tertia, per Steganographiam impenetrabili scribendi genere adornatam, vnus vernaculae linguae subsidio, omnibus populis & linguis clam, aperti; obscuri, & dilucidi scribere & respondere posse docetur, & demonstratur. In III. Syntagmata Distributa In Principum gratiam ac recreationem inuenta & in lucem edita. Felicibus Auspicijs Leopoldi I. Rom. Imperat. semper Augusti. – Romae: Ex typographia Varesij, 1663. – 148, 23 s., [3] p.; il.; 2°*». У своєму творі А. Кірхер запропонував на розгляд сучасників розроблену ним штучну мову.

Примірник видання надрукований на пергаменті, має оправу, виготовлену з телячої шкіри. Обзір книги позолочений. На верхній та нижній кришках оправи сліпе тиснення: зображення герба Станіслава Лещинського¹.

Рис. 1.

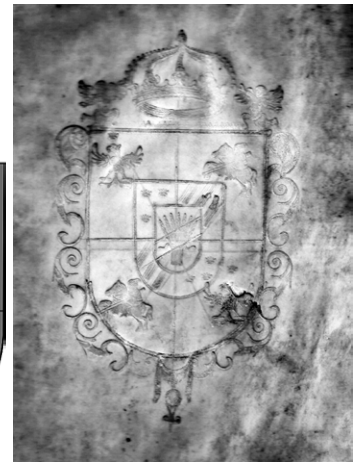

Рис. 2.

На малюнках подано зображення герба Станіслава Лещинського як короля Речі Посполитої та герцога Лотарингії (Рис. 1) та суперекслібрис – стилізований королівський герб, тиснений на оправі книги (Рис. 2).

Примірник книги має і інші індивідуальні особливості. Наприклад, на форзаці книги знаходимо два записи чорним чорнилом та олівцем (Рис. 3) – шифри книги у складі бібліотек.

¹ Станіслав I Лещинський (1677-1766) – польський король у 1704-1712 рр., герцог лотаринзький. Син коронного підскарбія Рафала Лещинського та онук великого коронного гетьмана Станіслава Яблоновського, належав до одного з найзаможніших та найвпливовіших магнатських родів Речі Посполитої.

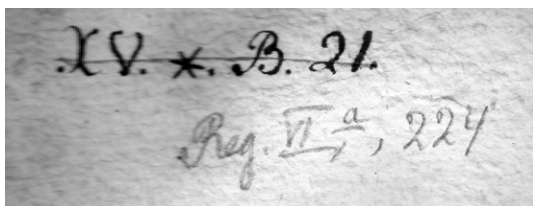

Рис. 3.

Встановити походження першого запису (чорнилом) поки не вдалося. Ймовірно, це шифр бібліотеки короля Станіслава Лещинського. Другий запис (олівцем) – це шифр бібліотеки Станіслава Августа Понятовського. Він означає, що книга зберігалася у VI розділі підрозділі «а» – «Література» та мала місце-порядковий номер 224.

На шмуцтитулї книги знаходимо власницький запис польською мовою (Рис. 4).

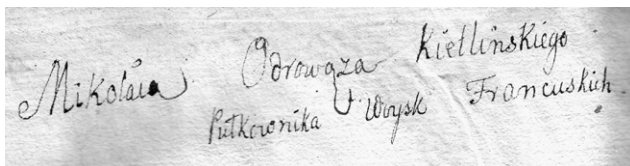

Рис. 4.

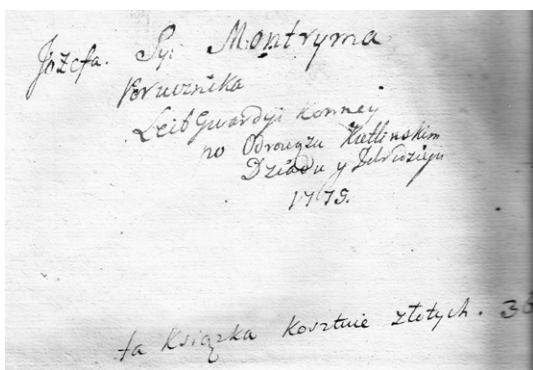

Рис. 5.

Невідомо, хто у кого придбав книгу, чи, можливо, вона була подарована, але, найімовірніше, що

Миколай Одроводза був наступним власником після короля Станіслава Лещинського.

Деякі пояснення може надати наступний запис на звороті шмуцтитула (Рис. 5). З нього стає зрозумілим, що книга перебувала у власності ще однієї людини – Юзефа Монтрима, поручика кінної лейбгвардії. Можемо також прослідкувати і приблизний час перебування книги у його власності: 70 рр. XVIII ст. Про це свідчить запис нижче «1779» (Рис. 5), а також запис на титульному аркуші книги («1774»). Можна також дізнатися і про вартість видання – нижче на Рис. 5 бачимо запис про те, що книга коштує 36 злотих.

Серед особливостей примірника знаходимо також штамп бібліотеки Київського університету св. Володимира (Рис. 6). Він знаходиться на титульному аркуші книги та на останній сторінці тексту.

Рис. 6.

Такі штампи проставлялися на всіх виданнях, що надходили до університетської бібліотеки протягом всього часу її існування. Вони могли варіюватися: були синього та фіолетового кольору (овальна форма) та чорного і червоного кольору (прямокутна форма), а також напис був латинськими літерами та кирилицею.

Унікальність даної книги є незаперечною. Хоча це один із приблизно десятка примірників видання, що збереглися до нашого часу, його значимість досить велика. Адже цією книгою свого часу користувалися щонайменше два королі – Станіслав Лещинський та Станіслав Август Понятовський. Нині у складі книжкової колекції «Королівська бібліотека» книга становить частину реєстру Державного культурного надбання України.

Список літератури:

1. Булатова С. Рідкісні рукописи XVIII ст. з історії класичної археології із зібрання польського короля Станіслава Августа Понятовського у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / С. Булатова // Архіви України: Науково-практичний журнал [Текст]: збірник № 4, липень-серпень / Гол. ред. Г. В. Боряк. – К.: [б. в.], 2005. – 244 с. – С. 132-147.
2. Булатова С. О. Рукописи Collectio Regia в фондах Інституту рукописей ЦНБ ім. В. І. Вернадського // Рукописна та книжкова спадщина України. Вип. 3. – К., 1996. – С. 121-137.
3. Колесник Е. А. Книжне колекції Центральной научной библиотеки Академии наук УССР / Е. А. Колесник. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 17-24.
4. Ласкажевська Х. Історія бібліотеки останнього польського короля (Варшава-Кременець-Київ) [Текст] / Х. Ласкажевська // Бібліотечний вісник – 2001. – № 3. – С. 19-28.
5. Мяскова Т. Е. Передача Бібліотеки Університету св. Володимира до фондів Всенародної бібліотеки України / Т. Е. Мяскова // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2000. – Вип. 6. – С. 111-117.
6. Рабчун О. С. Ценная находка из фонда библиотеки Станислава Августа Понятовского // Библиотека и общество: проблемы и направления развития: материалы V Междунар. науч.-практ. конф. молодых ученых и специалистов, Минск, 30-31 окт. 2013 г. [Электронный ресурс] / Нац. акад. наук Беларуси, Центр. науч. б-ка им. Якуба Коласа; [редкол.: Л. А. Авгуль, А. И. Груша (отв. ред.), О. М. Дрозд, М. П. Лазерко, А. В. Стефанович, Н. А. Яцевич; библиогр. ред.: О. С. Платковская, И. П. Городко; ред. М. М. Лис; рец.: Ю. А. Переверзева, В. Н. Венгерова]. – Электрон. дан. – Минск: Ковчег, 2014. – 1 электрон. опт. диск (CD ROM); 12 см. – Систем. требования: IBMсовместимый PC; 256 Мб RAM; VGA; Windows 2000 / xp / Vista; CD ROM дисковод; мышь. – Загл. с экрана. – С. 201-204.
7. Biblioteki na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej: Informator / Ministerstwo kultury i sztuki. Biuro pelnomocnika rzadu do spraw polskiego dziedzictwa kulturalnego za granica; Redaktor naukowy B. Bienkowska; Oprac. U. Paszkiewicz, H. Laskarzewska, J. Szymanski, S. Waligorski. – Poznan, 1998. – 795 s. – (Polskie dziedzictwo kulturalne. Seria B. Wspolne dziedzictwo).

8. Dzięcioł A. Stanisław August Poniatowski i jego księgozbiór w świetle źrydeł zachowanych w Bibliotece Narodowej Ukrainy w Kijowie [Електрон. ресурс] / Спосіб доступу: URL: http://www.zamek-krolewski.pl/?page=1035&ph_glowna_tresc_start=show&arti_id=1054#art7 – Загол. з екрана.
9. Łaskarzewska H. Dzieje wędrywek biblioteki ostatniego polskiego kryla. Warszawa-Krzemieniec-Kijyw // Rocznik Warszawski, 1997. – Т. 26 (1996). – S. 27-46.
10. Łaskarzewska H. Księgozbiór kryla Stanisława Augusta Poniatowskiego w Kijowie: historia, stan obecny, rejestracja. – Biuletyn informacyjny Biblioteki narodowej. – Warszawa, 1996. – № 2. – S. 7-12.
11. Paszkiewicz U. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1510-1939) / Urszula Paszkiewicz. – Warszawa, 1998. – 260 s.
12. Paszkiewicz U. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku: Suplement 2 / Urszula Paszkiewicz. – Poznań, 2006. – 636 s.

Рабчун О.С.

Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского

УНИКАЛЬНАЯ КНИГА В СОСТАВЕ «КОРОЛЕВСКОЙ БИБЛИОТЕКИ»

Аннотация

Раскрывается состав библиотеки последнего польского короля Станислава Августа Понятовского, известной как «Регия». Описывается экземпляр книги, которая имеет собственные признаки библиотеки короля Станислава Лещинского. Собственно сама книга не является библиографической редкостью, но особой и уникальной ее делают провениенции, что находим на страницах описываемого издание. Среди особенностей экземпляра выделяются суперэкслибрис, тисненая на оправе издание, собственные надписи на форзаце и страницах книги, печати и штампы.

Ключевые слова: «Королевская библиотека», Станислав Лещинский, издание, экземпляр, книга.

Rabchun O.S.

Vernadsky National Library of Ukraine

UNIQUE BOOK WITH COMPOSITION «ROYAL LIBRARY»

Summary

Disclosed composition library last Polish king Stanisław August Poniatowski, known as «Regia». Describes a copy of which is proprietary library features King Stanisław Lyeschynskoho. Actually the book itself is not a rarity, but special and unique it is made of provenance that found in the pages described publication. Among the features distinguished superekslibrys copy, stamped on the frame edition, proprietary inscriptions on the fly-leaf pages and books, seals and stamps.

Keywords: «Royal Library», Stanisław Lyeschynskyy edition, the copy, book.

УДК 7.75.03(045)

МОТИВ ПАДЕНИЯ МЯТЕЖНЫХ АНГЕЛОВ В ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКОЙ ЖИВОПИСИ XV-XVII ВЕКОВ

Романенкова Ю.В.

Институт искусств Киевского университета имени Бориса Гринченко

Статья посвящена анализу одного из наиболее симптоматичных сюжетов в истории живописи Ренессанса и маньеризма – падение мятежных ангелов. Объектом исследования стала живопись Западной Европы XV-XVII вв., прежде всего – XVI в. Предмет более детального анализа – мотив падения ангелов, причины его актуализации в данную эпоху. Внимание сконцентрировано на живописи Нидерландов. Освещаются прежде всего произведения И. Босха, П. Брейгеля Ст., Ф. Флориса.

Ключевые слова: живопись, Ренессанс, маньеризм, мотив, мятежные ангелы.

Европа XV-XVI вв. находилась в том состоянии, которое с полным правом можно назвать осколочным во всех отношениях – политическом, экономическом, культурном. И для многих явлений, впоследствии послуживших предметом длительного и внимательного изучения, эпохой рождения стал именно XVI в. – противоречивый, кровавый, сложный и многоцветный. Эта эпоха являет собой воплощение противоречий, не зря Б. Виппер назвал ее эпохой отчаянных и отчаявшихся [2, с. 16].

XVI в. Выпорхнул из кокона Ренессанса, как бабочка из гусеницы. Маньеризм как самое яркое и цветное явление этого столетия наиболее симптоматичен для характеристики постренессансной эпохи. XVI в., подобно заигравшемуся псу, пытался поймать сам себя за хвост, поймать уходящее величие и удержать за полы шелкового плаща славу титанов... Этому не суждено было случиться, невозможное осталось невозможным, недостижимость Возрождения породила трагизм изломленной эпохи.